

WIJ MET ONS VIJVEN IN ROME

Tine Cool

Volledige titel: “Wij met ons vijven in Rome. Een kunstenaarsgezin in de Villa Strohl-Fern 1892-1896. Bewerking van *Wij, met ons vijven, in Rome, 1928*”. Auteur: “C.A. (Tine) Cool”.
Bewerking: “T.H.A.M. (Thomas) Cool.”

De foto op de omslag is gemaakt door Alfred Wilhelm Strohl-Fern in 1893 (zie de brief van Berber), voor het atelier in de Villa Strohl-Fern dat aan *Wij met ons vijven in Rome* verhuurd was. Van links naar rechts: Paul Peterich, Moeder (Berber Cool-Kijlstra), Dientje (in het Duits Dinchen), Vader (Thomas Cool) (TC1851), Tine (in het Duits Tinchen), Wilhelm Kumm. Afwezig in de foto is de vijfde van *Wij met ons vijven in Rome*: de kleine Gerrit.

De originele uitgave was door uitgeverij Van Holkema & Warendorf, “*Wij, met ons vijven, in Rome*”, Amsterdam 1928. Een pdf daarvan is op delpher.nl met
identificer=GRO2:000018861:00001.

Concept-Engelse vertaling rond 1940 door Tine Cool (1887-1944). Opnieuw bewerkt en vertaald in het Engels en gepubliceerd in 2011 & 2022 door Thomas Cool (TC1954), achterkleinzoon van de schilder. In 2022 zijn er ook een Duitse vertaling (van de Engelse versie) en deze huidige bewerking in het Nederlands.

Tine droeg het boek op aan de kleinkinderen van de schilder. De eerste Engelse vertaling werd in 2011 rond de 90^e verjaardag van het laatste overlevende kleinkind Thomas Cool (1921-2015) (TC1921) gepubliceerd.

TC1851, TC1921 en TC1954 worden aangeduid met hun geboortjaar.

Tines webpagina is op <http://thomascool.eu/Painting/Tine/index.html>.

Schilderwerken zijn in kleur op thomascool.eu/Painting/Mini/index.html.

Foto's uit 2010 van werken van TC1851 zijn door Aldwin van Krimpen, hier afgedrukt met toestemming van Willem Winters (Perio) en Geart de Vries (HCL).

© 2011, 2022 Thomas Cool (TC1954) & erven Cool (Nederlandse, Engelse & Duitse uitgaven)

Eerste editie van deze Nederlandse bewerking, door MijBestseller.nl

21 januari 2022 corr, ISBN 978-9403-647081

NUR 694, 641, 247

Met speciale dank aan Giovanna de Feo (Associazione Amici di Villa Strohl-Fern), Angela Windholz (kunsthistorica), Christine Thomé (kunsthistorica), Carla Oldenburger (Tuinhistorisch Genootschap Cascade), Jan Holwerda (Cascade), Jan Jacob Bruin (kunstenaar), Bea Ros (auteur), Willem Winters (auteur en uitgever), Aldwin van Krimpen (fotograaf), Rindert Kromhout (auteur), Seya Dalderup (Tuin Samenwerking), Carola Steenbergen (Drents Museum), Erika and Ernst von Borries-Kumm (auteurs), N.N. (vertaler Duits), Peter Kumm (lezer Duits), Hanna Staartjes - Van Boeschoten (tekstcontrole), Edgar Foley (historicalamsterdamtours.com), Vance en Irene Austin (financiering Duitse vertaling), Fred Kromhout (commentaar), genealogen Sebo Abels, Klaas Pera en Izaak Kijlstra, Historisches Archiv der Akademie der Künste (AdK), RKD, DBNL, Janneke Visser (Pier Pander Museum), Geart de Vries (HCL) en Tresoar (Leeuwarden).

BEKROONDE BOEKEN

uitgegeven naar aanleiding van de
1000-Gulden prijsvraag
voor het beste Meisjesboek

JURY:

ANNA VAN GOGH-KAULBACH

TOP NAEFF

J. P. ZOOMERS-VERMEER

De prijs werd toegekend aan

WIJ, MET ONS VIJVEN, IN ROME door TINE COOL

terwijl verder voor den prijs in aanmerking kwamen

HET BEUGELJONG door ANNA HERS

ONS HONK door DIET KRAMER

DIDI'S AVONTUREN door CHR. MORESCO-BRANTS

AMSTERDAM

VAN HOLKEMA & WARENDORF'S

UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ

Oorspronkelijke aankondiging in de eerste uitgave van 1928.
De 1000 gulden van 1928 zijn in 2022 ongeveer 9000 euro.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk I. Friesland	9
Hoofdstuk II. Rome	19
De aankomst	19
De eerste dagen	22
De Villa Strohl-Fern	25
In de tuin	35
De vrienden	43
De dame	50
De Pincio	59
Vrijdagmiddag	62
Post	64
De Duitse baby	67
Het spookhuis	69
De Paus	72
Donder en bliksem	73
De ruïnes	74
De huisheer	77
De bustes	79
De campagna	82
De kippendief	86
De elementen	88
Patriciërs en Plebejers	91
De ziekte	96
Artisjokken	99
De laatste dagen van de herfst	101
Kerstmis	106
Lente	107
Het Pantheon	114
Hoofdstuk III. De terugreis	119
Hoofdstuk IV. Holland	139
Bussum	139
Onze herinneringen	148

Appendix. Annotaties	151
De jury over het boek	151
Bij de bewerking in 2011 en 2022	151
Wat gebeurde er met de vijf?	152
Brief van ir. V.W. van Gogh aan ir. G. Cool bij Tines overlijden	156
Familierelatie met Mesdag en Lawrence Alma Tadema	157
Een brief van Berber uit 1893	160
In de Villa Strohl-Fern, 1895	163
Emil Fuchs, Barbara Leoni en Gabriele D'Annunzio	166
Brief van Wilhelm Kumm aan Tine, 1928 (Duits)	170
Over TC1851 door Wilhelm Kumm, 1938 (Duits)	171
Levensbericht van TC1851 door zijn vrouw Berber, 1916 of 1930	172
Cornelis Veth over de tentoonstelling in 1930	174
Maurits Wagenvoort over de tentoonstelling in 1930	176
Maurits Wagenvoort 1909 en Willem Winters 2010	177
Een andere werkelijkheid	178
Enkele citaten van de schilder	182
Position within the arts of the Fin de Siècle of 1890-1905	183
Brief aan Cirprimo, 1895	196
Synthese. Een tekst van TC1851 rond 1900	200
Acknowledgement for the first English edition of 2011	207
Acknowledgement for the three editions of 2022	210
Dramatis personae	212
Literatuur	222
 Index	 225

VOORWOORD

Bij deze herdruk wil ik mijn vreugde betuigen dat "*Wij, met ons vijven, in Rome*" een weg vond naar zovele huisgezinnen, immers een tweede druk bleek nodig te zijn. Het was niet alleen om mee te dingen in de prijsvraag dat dit boek werd geschreven, hoewel het wel de aanleiding was, maar ook om een gelukkig gezin te tonen, en bovenal om mijn vader, Thomas Cool, in zijn werkzame en gelukkige tijd als kunstenaar te Rome te belichten.

Maart 1930

A handwritten signature in black ink that reads "Tine Cool". The script is cursive and elegant, with a long horizontal stroke at the end of the word "Cool".

AAN DE KLEINKINDEREN
VAN DE KUNSTSCHILDER
THOMAS COOL (1851-1904)

Hoofdstuk I. Friesland

Toen Vader en Moeder in augustus 1883 trouwden stonden ze zij aan zij in de kleine kerk van Bears, waar haar eigen vader hen toesprak want hij was dominee van het dorp.¹

Ze waren bijna even groot. Zij stond rechtop te luisteren, zij wilde wat van haar gevraagd werd in het leven. Hij had de blauwe ogen op haar gericht, de haren goldden om het hoge voorhoofd – hij was een kunstenaar.

Later was er groot feest in het dorp, van heinde en ver kwam men naar de pastorie, men dacht niet lang te blijven, maar men bleef de blijde nacht door: het was de oudste van de dominee die trouwde!

Het jonge paar woonde in Sneek waar Vaders vader een fabriek voor marmeren ornamenten had. Hun eerste kind in 1884 was een meisje, Gerardina, Dientje, zij waren er zo gelukkig mee. Het tweede was ook een meisje, Alida, maar het mocht niet zo heel lang leven, het stierf toen het derde kindje zou komen. Dat werd ikzelf, Catharina Alida, Tine, geboren op 29 augustus 1887. Dat was in Rotterdam waar Vader het filiaal voor zijn vader voerde. Moeder zei tegen Vader: “Ik zal proberen niet te bedroefd te zijn, opdat ons nieuwe kindje vrolijk zal kunnen worden” – en zij deed erg haar best. Maar nog herinner ik me, hoe, jaren daarna, Moeder mij op de arm droeg en voor het portret van het dode kindje – Vader had het getekend – staan bleef en schreide.

Op het laatst in 1889 kwam een dikke, zware jongen, Gerrit.

Wij kinderen groeiden en we woonden in de stad.

Toen gebeurde het dat Vader in 1892 besloot om ver weg te reizen en in het land van zijn dromen te gaan schilderen. Hij ging eerst alleen, en als alles meeliep zouden zijn vrouw en kinderen volgen.

Moeder verkocht al wat zij hadden, de meubels, ook het mooie spiegelkastje waarvan zij gehouden had vanaf dat zij samen hun leven begonnen. Zij gaf ook wat weg en toen alles was opgeruimd, verliet zij met ons kinderen de stad en toog terug naar het kleine dorp Bears, waar zij in 1856 geboren was.

Toen hadden wij kinderen een kostelijke tijd, daar in de pastorie met de grote tuin.

Wij gingen altijd de zijdeur bij de keuken binnen, dat deed iedereen. Boven de voordeur woonden de zwaluwen, men wilde hen zo weinig mogelijk storen.

¹ www.historischekerken.nl/Friesland/Bears.html and www.uniastatebears.nl

Daar bij de keukendeur was een stoep van gele steentjes. Tegen het huis stonden de klompen, wit geschuurd, te drogen.

Op het gras voor de stoep was de gemetselde put. Als het deksel open was haalde men het emmertje water aan een ketting naarboven.

Aan de slootkant was een houten plaatsje, waar gewassen werd en gespoeld.

Daar kwamen ook de eendjes in lange rij, de woerd voorop. Prachtig groen was zijn kop. De oogjes als kralen werden niet nat als zij onderdoken. Het was altijd de vraag of zij wel weer “gewoon” zouden worden en de staart niet meer zo in de hoogte zou staan. ‘t Was altijd een beetje angstig, maar het kopje kwam toch steeds weer boven, versierd met de kroosjes, waarmee de sloot geheel bedekt was.

Naast de deur, in de gang, was aan de ene kant het grote hok waar de turven waren, daar was het donker. Wij kinderen gingen liever in de keuken: daar was oma. Zij had een wollen mutsje op en een bont schort voor en kookte soep met balletjes in de blanke pan of in de zwarte die op het fornuis stond. Snijboontjes kwamen daar ook vandaan en bessensap, pudding met bessensap voor de kleine dikke Gerrit die niets lekkerders bedenken kon.

De keukenvloer en het tafelblad waren van wit hout, ook het aanrecht. Er hing een poffertjespan en een koperen beddepan aan een lange steel te glimmen en te glanzen.

Oma haalde de schaal melk van de plank uit de kelder, de poes gaf kopjes aan haar schort en liep voor de voeten, zij moest wat hebben op een schoteltje. Als men verder de gang in kwam dan was daar de grote klok. Opa kwam met zijn lange Goudse pijp door de gang en zei me: “Sta je te kijken naar de scheepjes, die zeilen en het molentje, dat draait, sta je daarnaar te kijken?”

Hij legde zijn fijne hand op mijn krulleskopje en vervolgde: “De klok zal dadelijk slaan.”

Dicht bij de klok was de deur naar het kamertje. Er stond een groot bed. Tussen dat ledikant en de kast was het zo nauw dat men niet meer weg kon als de kastdeuren open stonden. Die moesten dan eerst weer wat dicht als speelgoed naar de kamer werd gedragen. Maar het was helemaal niet erg daar zo opgesloten te staan tussen die deuren. Er stond zoveel in de kast, allemaal speelgoed van de acht broers en zusters die daar in de pastorie groot waren geworden.

Het pakhuis, met de echte katrol en de belangrijke balen en zakken in de bergruimte gaf meer jongens plezier. De winkel met de rollen rood keper en wit flanel, de bebloemde en fluwelen lapjes en zijden linten, de knopen, de haken,

de spelden: dat was wat voor de meisjes. Met de ellemaat erbij werd het een kopen en verkopen van jewelste.

Maar dat gebeurde niet in de kleine kamer, daarvoor ging men in de grote eetkamer. Er was een verbindingsdeur naartoe, zo, dat men niet door de gang hoefde te gaan.

In de grote kamer groeiden omas bloemen voor de ramen. De bladeren en de bloemen van de geraniums lieten bijna geen plaatsje vrij voor onze kindergen, die graag naar buiten keken. Bij de schoorsteen in de muur was opas sigarenkastje en ook dat voor de drankjes en de poeders en de levertraan. Door dat kastje was de kamer niet zo prettig als de andere kamers. Daar was ook de bedstee. Als wij kinderen heel vroeg opstonden en voorzichtig in de kamer keken, die donker was omdat de luiken dicht waren, dan lag oma daar nog te slapen in het witte nachtjak en de witte muts, met al de neepjes om het vriendelijk gezicht. Opa was dan al in de tuin, maar hoe vroeg hij ook opstond, de spreuwen waren hem voor!

De spreuwen en de kwajongens wilden altijd mee eten van de bessen, de appels en de peren, die toch ook voor ons kinderen waren.

In die bedstee hadden vroeger Moeders grootvader en grootmoeder geslapen. Het was in de tijd dat mannen nog slaapmutsen droegen, dat die overgrootvader eens droomde dat hij dieven hoorde en dacht: "Ik zal mijn geld gaan verstoppen in mijn slaapmuts." De volgende morgen lag hij met ontbloot hoofd toen hij wakker werd. Niemand kon de slaapmuts vinden, totdat op een goede dag het stro uit het bed werd gehaald (men sliep toendertijd op stro) en het verloren voorwerp aan het licht kwam.

Moeder wist altijd dievenverhalen uit die tijd.

Een andere keer werd overgrootvader heus wakker en hoorde wat in de voorkamer. Hij ging er heen en de dieven zeiden: "Dominee, ik waarschuw je, ga terug of ik schiet je dood."

"Nou," zei overgrootvader, "dan zal ik maar weggaan," en hij ging weer naar zijn vrouw.

"Wat is er aan de hand?" vroeg zij.

"Er zijn dieven en zij willen mij doodschieten."

"Wel," vond zijn vrouw bedaad, "trek dan eerst je kleren aan."

Maar ondertussen had een oude tante, die boven sliep, ook onraad gehoord en zij was uit het raam gaan roepen om hulp. Zij was zeker wat in de war door de schrik en riep naar mensen die allang gestorven waren. De ene naam schreeuwde ze na de andere.

Dat werd de dieven te bar en zij gingen gauw weg en namen maar heel weinig mee.

Men ontbeet niet in de kamer waar de bedsteden waren, dat deed men in de studeerkamer.

De gehele verdere dag mochten wij kinderen daar niet komen, dat was wel jammer, want het was altijd zo verleidelijk te zien of het vrouwtje nog buiten stond op het weerhuisje of dat het mannetje haar had verjaagd. Het was zo'n mooi huisje, het stond hoog op opas boekenkast.

De tochtdeuren van melkglas moest men doorgaan om bij de deur van de studeerkamer te komen. Nergens in huis rook het zo gezellig als in de vestibule. Later in het leven herinnerden wij kinderen ons dat nog en dan zeiden wij tot elkaar als het soms een enkele keer gebeurde bij het binnengaan van een ander huis:

“Net als bij opa, ruik je wel?”

Kwam het door de rook uit de lange pijp die door een kier in de deur kon komen, of was het de sloot en de weide van buiten en de resedageur, die door het sleutelgat van de voordeur binnenkwam?

Altijd was het een feest te ontbijten aan de ronde tafel daar in die kamer. De eitjes wachtten en de beschuiten. Het water op de smeulende turf op het komfoor maakte pruttelgeluidjes, dat kwam van opas bus met gort, die op en neer danste in het kokende water. Aan twee oren moest men zachtjes trekken, dan ging het busje open en vielen de grote gortkorrels in het bord. Er kwam dan melk overheen en opa moest voorzichtig eten, want hij had een lange, witte baard en het was lastig daar niet in te morsen als wij kinderen zo aandachtig toekeken.

Tussen de twee ramen was de smalle spiegel in de gouden lijst, daar zag je de hele morgenkamer in. Daar was de kleine Gerrit ook, maar van hem zag je de rug. Ikzelf met mijn krullen lachte glunder in de spiegel. Het was ook zo heerlijk in opa's kamer!

Later stond ik naast Moeder voor de ramen waar de zon door naar binnen kwam.

Buiten was er eerst het grindpad, dan op het grasveld stonden de zware kastanjabomen, dan kwam het hek, dan de weg en de sloot en op het laatst de weiden met de koeien.

“Zie je het dokterskoetsje daar heel in de verte rijden?”

“Dat hele kleine met het paardje?”

“Ja, het brengt de dokter naar de zieke mensen toe.”

“Vroeger,” zei Moeder tot Dientje, “kwam vader altijd van die kant en steeds had hij een paraplu in zijn hand of het regende of de zon scheen, nooit was hij zonder. Hij zal haar nu niet nodig hebben, daar in dat verre land.”

Moeder verlangde naar vader, dat wist Dientje wel en zij deed het immers ook. De kleintjes? Natuurlijk de kleintjes waren hem niet vergeten, maar het was zo goed in dat huis en in de tuin van opa en oma, zij wilden wel blijven.

Ja de tuin: er was er een om het huis maar er was ook een over de sloot. Je moest eerst het brugje over om er te komen.

De kleine Gerrit was altijd een spoortrein en ging daar met schuifelvoeten en luid “toe-toe-toe” roepend overheen. Ik ging altijd voetje voor voetje.

Ik wilde wel graag op het brugje blijven staan, maar dat mocht niet.

“Dan gaan jullie over de leuning hangen, en vallen in de sloot en die is diep,” was gezegd. Dus liep ik heel langzaam, want er was zoveel te zien! Allereerst het wachthuisje van Antje, daar kwam de trein langs. Dan had Antje haar grote cape om en de rode vlag in de hand en de glimmende hoed op. Soms stopte de trein en dan kwamen de mensen de weg af langs de kerk, ze droegen hengselmanden en korfjes met koeken erin, zij kwamen van de markt te Leeuwarden.

Ja, de kerk kon je ook zien, zij lag hoog, een hek was voor de treden die naar de deur gingen. Toen Moeder een klein meisje was moest ze iedere zondag naar de kerk, maar zij mocht een prentenboekje meenemen. Nu hoefden wij kinderen er niet heen.

Van de kerk vertelde Moeder ook verhalen. Hoe oma eens zo’n haast gehad had om met al de kleine kinderen klaar te komen dat zij helemaal vergeten had het wollen schort af te doen waarmee zij ’s ochtends bezig was geweest. En hoe zij het pas gemerkt had toen zij aan het zingen waren. Het was zeker een raar gezicht geweest, de zondagse hoed op en de mooie mantel aan en dan het wollen schort voor! Opa had het helemaal niet erg gevonden. “Op de kleren komt het niet aan,” had hij gezegd, “als het hart maar goed is.”

Maar eens had hij oma toch maar eens grappig toegelachen, dat was een andere keer, ook al in de kerk. ‘t Kwam door al die acht kinderen natuurlijk, oma had weer zo’n haast gehad en helemaal vergeten geld bij zich te steken voor het centenzakje. Toen dat kwam voelde zij in haar zak en vond niets dan een bruin boontje en dat deed zij in het zakje terwijl de gemeente zong. Zij dacht er zo gauw niet bij, zij was ook aan het zingen.

Aan het eten, later, zei opa:

“Zeg vrouw, waarom heb jij een boontje in het zakje gedaan?”

“Nou,” zei oma, “dat is ook wat!”

“Ja,” zei opa, “er is maar één hier die zulke boontjes verbouwt en die ben ik.”

Zo viel oma lelijk door de mand. Het was niet zo erg, de volgende keer deed zij tweemaal zoveel erin.

Ik keek graag naar het kerkje, het had een vierkanten toren met een gouden haantje er boven op. Aan de andere kant was “de poort”,² die stond hoog op een terp en was heel oud. Door de kerk en die poort wist iedereen altijd dadelijk in welk dorp hij was. Achter de poort waren huisjes, in een daarvan woonde de zieke jongen, die zulke akelige geluiden maakte.

Het was niet prettig om aan die jongen te denken. Opa ging er weleens heen en nam een van ons kinderen mee. Maar we bleven liever thuis. Als we er waren kropen we weg bij de deur, met het balletje, dat de vrouw gegeven had, stijf in de warme handjes.

Nee, dan keek ik liever naar de weide en naar het torentje aan de horizon, achter Antjes wachtpost. Dat was geen wandeling voor kleine voetjes. Zover kon je niet komen en ... Vader was nog veel verder.

Het eerste wat je zag, als je het brugje over was, was een voetenschrabber. Die moest gebruikt worden bij het terugkomen uit de tuin, want hier lag geen grind zoals om het huis. Onder de klompen kwamen soms bonken klei, zoals dat ook bij sneeuw kan zijn, en de hakken wel dubbel zo hoog worden van al de sneeuw die aan elkaar plakt.

Rechts waren de bessestruiken en daar boven uit kwamen de appel- en de perebomen. De pastorietauin stond bekend om zijn goede soorten, zijdenhempjes en Franse kronen en winterkalvijn heetten de appels. De juttepeer droeg altijd rijk.

Als men tot het eind liep dan kon men meesters huis zien. Er was een sloot tussen. Naast dat huis was de school. De jongens waren dus heel dicht bij opa's tuin. Er groeide wel hakhout om de inkijk weg te nemen, op de wal, maar het was maar matig in het blad, want de hoge iepen, die er ook stonden, namen van het licht weg.

Maar de iepen moesten toch blijven. Het land was open genoeg, werd gezegd. In het hele dorp stonden maar weinig bomen.

In de tuin groeide verder de groente en de aardappels op hoge bedden, de helft van de kinderbenen was niet te zien als we door de diepliggende paadjes stapten. Het ging zo heel gemakkelijk een wortel uit te trekken. Door de vette grond kwam de dikke peen bijna schoon uit de grond, die kon dan lekker worden

² www.friesland.nl/nl/locaties/2011286569/bezoekerscentrum-uniastate-en-tsjerke-bears

opgeknabbeld. Maar er werd wel opgelet, dat er nooit uit het midden van het bed werd genomen, want we wisten, dat dan de worm in de wortels kwam. Asperges had opa en peterselie en selderie, en kool en raapjes.

Bloemen waren er ook en de salieplant stond dichtbij het brugje. Met de blaadjes werden de tanden schoon gemaakt.

De blaadjes waren wat ruw en voelden precies zo aan als het rose tongetje van poes als die bij vergissing een vinger likte terwijl ze dacht, dat het haar eigen velletje was.

Niet altijd was het prettig in de grote tuin, nee, soms werden de grote, kale slakken doormidden gehakt met de schoffel, bah. Dat was akelig, maar er waren teveel grote slakken. Zij aten de sla als die malse kroppen had, zij aten van alles.

Rupsen moesten gevangen van de kool. “Een enkele hindert niet zo,” zei opa, “maar zie je, er zijn er teveel.”

De spreeuwen waren ook talrijker teruggekomen dan zij waren weggegaan. Zij maakten verschrikkelijk lawaai. Kwetteren, kwetteren dat zij deden, met elkaar en tegen elkaar. Er was altijd een gefluit tussen als van een vuurpijl. Als zij niet in de bomen zaten, dan liepen zij deftig over de grond en pakten een wormpje. Met korte rukjes liepen ze, druk bewegend. Zij hadden een mooi pakje aan en schitterden in de zon.

Dat waren de protters van Friesland.

De merel zat liever op de punt van het dak en floot zo, dat allen stonden te luisteren. Het was dan beter niet bij de serre over de smalle houten plank te lopen die het grind tegenhield, want anders kon die zwarte vogel bang worden en wegvliegen. En de pastorie hield evenveel van de merel als van de zwaluwen.

Het was anders een heel vermaak, wie zonder eraf te vallen over die plank kon gaan en we deden het om beurten, maar dat ging alleen maar wanneer het niet regende.

Als dat wel het geval was, speelden we op zolder. Op de droogzolder was weinig te beleven en het moest er netjes blijven. Maar de rommelzolder, dat was wat anders.

In een hoek stond wat van Rotterdam was meegebracht en dat er zolang zou blijven, tot we terugkwamen uit het zonnige land. Daar speelden we niet mee. De vreemdsoortigste dingen stonden echter overal in het rond, men kon er zich uren en uren mee vermaken. Daar was de doos met de “verkleedkleden”, fijne, blauwe, gazen gewaden, witte sluiers met gouden sterren, kurketrekkerskrullen, pruiken.

Hallo, wat lachten we op zolder als de regendroppels vinnig op de pannen

tikten, de goten zongen en de mussen en de spreeuwen zich in hun nesten schudden.

Zo nu en dan werden we naar beneden geroepen. Tante naaide kleren voor de reis en die moesten we passen.

Tante en het kabinet, dat waren twee onafscheidelijke dingen. Als het eventjes kon, probeerde ik met tante mee te gaan in haar kamer. Als dan de grote deuren van het notenhouten kabinet opengingen, dan waren de ogen vooreerst niet uitgekeken! Stond daar niet de witte ooievaar op zijn lange rode poten? Waren daar niet de kleine doosjes met de ringetjes en de broches en de mooie stenen en het kerkboek met het gouden slot? Wat zat er al niet in de zes volle laden, wat lag er niet op de planken, wat stond er niet te pronk? Dit was wel een heel lieve tante, deze van het kabinet, als alles voorzichtig mocht worden vastgehouden!

Deze tante speelde geen piano, dat deed de jongste in de mooie kamer. Tante Lucretia zette bij goed weer de deuren naar de veranda open en dan kwamen de eenden, zes achter elkaar, de hals wat naar voren, van ver uit de sloot door de tuin gewaggeld. Want de eenden hielden van muziek en bleven in de veranda luisteren. Wij kinderen mochten ons helemaal niet bewegen en alleen maar voorzichtig kijken. We hadden meestal minder geduld dan de eenden.

De kleine Gerrit vond het toch maar het prettigste als de "bolletjesvrouw" kwam. Zij droeg, aan het juk over de schouders, aan elke kant een grote mand vol van die grote kadetjes met de ene krent erin en hun met meel overpoederd, zacht bruin korstje. Maar zij waren niet te zien, want er was een doek over.

De vrouw kreeg een kopje koffie en rustte wat uit van het verre lopen. De kleine baas hapte in een half bolletje zopas uit de mand.

Terwijl zij haar kopje dronk wist zij veel verhalen van het dorp. Toen zij wegging zei ze:

"En moeten die kinders nu heel en dal naar Rome, de stakkers?"

"Helemaal geen stakkers," kwam Dientje. "Daar groeien de sinaasappelen, en daar schijnt elke dag de zon, een paraplu heb je er niet nodig."

"Zo," zei de vrouw, "is het waar, is het waar?"

Ik vond het nodig te zeggen: "En daar woont mijn paatje."

"Mijn paatje," echode de parmantige baas.

"Ja dan moeten jullie zeker maar gaan," vergoelijkte de vrouw.

De postbode wist het ook, hij werd met gejuich begroet als hij het hek binnenstapte met de zware tas opzij en de dikke stok in de hand.

“Heb je een brief van Vader meegebracht?” riepen we. “Ja, een dikke?” “Hoera, een dikke van Vader, Moeder, Moeder,” schreeuwden wij. Oma hield de oren dicht en tante schonk in haar plaats de vreugdebrenger een warm bakje drinken in.

“Wij gaan naar Rome, wij gaan naar Rome. Toe-toe-toe,” kwam kleine Gerrit juichend naar de poes, die verschrikt de keuken uitvloog en hij haar achterna!

“Wij gaan naar Rome, naar Rome, toe-toe-toe.” De eenden klaptten met de vlerken en luid snaterend vluchtten zij naar meesters sloot.

“Wij gaan naar Rome, naar Rome, hoera!” zong het tot ver in de moestuin, waar opa werkte.

“Zo kleine baas, is het een uitgemaakte zaak?” Uitgemaakte zaak, wat was dat, dacht kleine Gerrit, zweeg en trok een lipje.

“Nou,” zei opa, “ik zal je twee wortels meegeven voor de reis, is dat goed?”

En zij gingen samen terug om te horen wat er eigenlijk aan de hand was.

In de brief van Vader stond, dat we moesten komen. Dat hij zo verlangde, dat we gauw moesten komen. Verder veel raad, hoe het moest op reis.

We keken amper hoe de postbode weer verder ging, wat voorover, steunend op de stok of er mee slaand tegen de honden, die hem om de benen keften. We wisten wel, dat hij de grote weg niet nam, maar door de weilanden ging, de hekken openend of er opzij langs stappend en dat hij zo over de sloten kwam. Binnendoor was zoveel korter dan de straatweg.

De leeuweriken zongen hoog in de lucht, en de schaduwen van de wolken vlogen over de wijde landen.

Wij kinderen wisten daar ook van, want Moeder had ons erop gewezen. “Daarom alleen zou je in Friesland willen blijven,” placht zij te zeggen, “èn om de hoge luchten, èn het ver verschiet!”

Onder tranen namen we afscheid toen de dag van vertrek er was. We gingen bij Antje op de trein, Moeder, wij twee meisjes en de kleine Gerrit van drie, in mei 1892. De koffer was vooruit gestuurd, maar wij hadden nog zes pakken in de hand.

Op het brugje wuifden ze ons uit en opa ging mee naar het station in Amsterdam, waar de sneltrein moest worden genomen. Zo zag hij ons voor het laatst daar in die trein, de gezichtjes voor de raampjes en hij dacht: zijn dochter moest toch wel moedig zijn, zo alleen erop af te durven gaan. Zij sprak haar

talen goed, dat zou haar zeker helpen, en Dientje was een verstandig ding en zou wel wat mee zorgen.

Hoe dan ook, het was toch een verre reis. Met een bede in het hart ging hij terug naar huis, waar het nu stil was.

Hoofdstuk II. Rome

De aankomst

Op een ochtend, op het eind van mei, om zeven uur, toen de expresse uit Milaan moest komen, wezen een paar spoorweglieden op het perron elkaar lachend op een *straniero*, een vreemdeling, een niet-Italiaan.

Wat zou die moeten met zijn groot boeket en zijn sinaasappelen in het netje, wat zou die moeten met zijn blij gezicht?

Zeker zijn meisje halen, veronderstelden zij.

Maar zij scheen niet meegekomen te zijn, want toen alle reizigers vertrokken waren, zagen ze hem ook weggaan. Zij hoorden niet hoe hij tot zichzelf zei: "Hoe kon je ook denken dat ze nu al zouden komen, in het telegram stond toch duidelijk negen uur. Ja, maar het had toch kunnen gebeuren," verontschuldigde hij zich, "dat zij kans hadden gezien een vroegere aansluiting te krijgen en stel je voor als ik er dan niet geweest was, stel je eens voor, wat een teleurstelling dat zou zijn geweest."

Getroost zette hij zich te wachten. Hij keek wat met zorg naar de bloemen, zij konden er niet zo goed tegen zolang zonder water te zijn en zij moesten er toch fris uitzien. In Rome zijn veel fonteinen, hij ging naar een, en zette de bloemen daar te drinken.

Lang voor het negen uur sloeg was de man er weer, hij liep met grote stappen het perron op en af. Zo nu en dan bleef hij stil staan, streek met de hand over het hoofd, keek aandachtig in de verte en ging weer verder. Daar kwam de trein, de spoorweglui letten op hem, zij wilden dan toch het meisje eens zien, waarop hij zo gewacht had. Zij wilden eens zien wie het grote boeket kreeg en de sinaasappelen.

Wel verbazend wat kon hij hollen. Ja, bij dat zakdoekgewuif zou het wezen, uit die coupé zou zij komen.

En wat zagen zij?

Eerst tilde hij een tamelijk groot kind uit de coupé, toen een tweede meisje en vervolgens een dikke kleine jongen.

Zij stonden op het perron eerst naast elkaar, toen pakte hij zes pakken aan en op het laatst hielp hij dan toch een vrouw van de hoge treden af.

En toen, och, och, verschrikkelijk, dat werd me een gezoen van belang daar in de zonneschijn, zij lachten en huilden tegelijk.

Ja, dat hadden de spoorweglui niet gedacht!

Op het laatst kwam het jongetje op vaders schouders te zitten, hij trommelde met de sinaasappel op de hoed. Een beentje werd vastgehouden en aan de linkerhand van Vader sprong en danste ik ook al met zo'n oranjeappel in mijn hand. Dientje liep rustig aan de rechterkant, maar keek eens achterom naar de pakken. We hadden er zoveel zorg voor gehad onderweg en nu bleven ze daar maar liggen.

Maar nee, er kwam een jongen, die gewenkt was, hij sjouwde ze ons achterna.

Moeder droeg het grote boeket, ze zei: "Wat zijn er veel vreemde bloemen bij en, denk er om," vervolgde ze haastig, "denk er om, onze kleine Gerrit is nog geen drie jaar hoor, ik zal het je wel uitleggen."

Vader vond alles goed, zijn gezicht was een en al blijdschap en trots: dat was dan toch maar zijn eigen lieve vrouw en dat waren toch maar zijn echte Hollandse kinderen met hun blauwe ogen, de rode wangen van de jongsten en hun blonde krullen als goud in de zonnestrallen.

"Het is toch waar," dacht Dientje, "van de blauwe lucht en dat het niet regent, geen wolkje is er te zien."

Fel scheen de zon en waar die niet was waren de diepe schaduwen. De sinaasappelbomen had ze van de trein uit gezien en zij had immers ook een mooie appel in de hand.

Ze dacht aan de meisjes in het dorp, die haar niet geloofd hadden, toen zij van al het wondere uit vaders brieven had verteld.

Buiten het station wachtte het rijtuig. Wij kinderen zagen geen van allen wat een mager paard ons trekken zou, dat hadden de boeren uit Friesland wel gauwer in de gaten gehad. Wij zagen alleen het hoedje dat het paard op had, het strooien hoedje met gaten, waar doorheen de oren staken.

"Een paard met een hoedje, een paard met een hoedje," lachten en zongen wij. Zo grappig toch, de oren luisterden, zij gingen heen en weer.

"Waarvoor?" vroeg Dientje.

"De zon brandt anders te fel op zijn kop, dan valt hij dood neer," zei Vader.

Daar reden we weg, daar reden we door de vreemde stad. En Vader vertelde. Toen we door een nauwe straat kwamen die steil omhoog ging en waar de open paardetram door reed, zei hij:

"Eens zat er een gekke man in de tram en terwijl deze naar boven reed hing hij uit de wagen en wees met zijn arm en hand achteruit naar beneden alsof daar wat bijzonders was. De mensen op straat bleven stil staan en keken waarnaar hij wees. Hoe verder de tram ging, hoe meer er bleven staan en achterom keken,

totdat, boven gekomen, de hele straat vol achteruit-kijkende mensen stond, toen had de man plezier en stapte uit de paardetram."

"Wat zijn dat voor groene en rode vruchten?" wees Dientje. "Wat zijn dat voor meloenen?"

"Die mogen jullie nooit eten, denkt daar goed aan," zei Vader verschrikt, "nooit van z'n leven, dat zijn watermeloenen, die zijn te verkoelend voor vreemdelingen, daar word je heel erg ziek van, daar mag je nooit van eten."

"Jammer," vond Moeder, "zij zien er zo lekker uit."

"Ja, prachtig zijn ze," zei Vader, "met dat sterke groen en rood."

En Moeder wist dat zij weer naast haar schilder zat, die ziende ogen had en alles bijzonder zag.

Eindelijk kwamen we bij Vaders huis. We moesten vele trappen op en waren in het grote atelier met de twee kamers ernaast, één voor in te wonen en één waar de bedden stonden.

Toen we alles bekeken hadden, gingen we een boterham eten met een heel klein beetje boter erop en zout erover.

We hadden verwonderd naar Vader gekeken toen hij dit klaarmaakte.

"Wie at er nu een boterham met zout!"

"Boter is er hier haast niet," zei Vader, "en zij zouten haar niet. Melk is er ook niet best te krijgen want er zijn weinig koeien hier in het land, wel mooie geiten, die zullen jullie zien."

We hadden honger en haptten dus maar flink in de rare boterhammen. Daarna werd er een grote waspartij gehouden, want, och heden, wat waren we vuil van de reis. Dat kwam van al de tunnels, zei Moeder tegen Vader.

Toen moesten we aan het vertellen van de reis: "Ja, al die tunnels, maar we waren niet bang geweest, helemaal niet. Een gejuich als we erin gingen en een gejuich als we het licht weer zagen, dat was het geweest, zo, dat de medereizigers er hartelijk om hadden gelachen. Maar zwart dat je werd, bah, en akelig dat het rook!"

"Dat wordt later allemaal beter," zei Vader, "als zij alles electrisch maken."

We hadden in Keulen en Bazel geslapen en toen in één stuk doorgereisd en we hadden ons nooit verveeld. "En was dat niet prachtig, al die bergen, Dientje?" vroeg Vader, "was dat niet prachtig bij de Gotthard?"

Ook van de moeilijkheden werd verteld. Dat kreeg Vader toch eigenlijk later te horen toen wij kinderen als rozen te slapen lagen, nadat Moeder heel wat vlooiën uit de dekens had gevangen. 't Is niet zo erg netjes in deze kamers, had

ze gedacht, maar ze zei het maar niet tegen haar man, hij was immers zo blij, dat we veilig en wel weer bij elkaar waren.

Te Pisa had de kleine Gerrit ineens een hoge koorts in de trein gekregen, ze was zo geschrokken, helemaal slap en akelig was hij geworden en had op de beentjes niet meer kunnen staan. 't Was malaria, had men haar verteld, de jongen moest drinken, ja, en toen was er nergens wat te krijgen. Maar zij hadden haar op 't laatst toch geholpen wat te bemachtigen.

"De dokter moet toch nog even komen kijken," vond Moeder wat bedrukt.

En op de grens in Italië bleek de leeftijdsgrens voor vrij reizen maar tot drie jaar te gaan.

"Daarom zei ik dat toen wij aankwamen. Ik kon de biljetten niet meer veranderen en ik was zo bang dat wij moeilijkheden zouden krijgen, als jij, trots op je grote stamhouder, vertellen zou, dat hij al drie jaar was."

"Gelukkig is het goed gegaan, het had heel wat meer gekost, bijbetalen dat stuk van de grens af."

Maar toen dan ook alles verteld was van het lief én het leed, och, toen waren zij zo gelukkig met hun beiden. Vol overtuiging sprak de kunstenaar van het werk dat hij zou maken, over de plannen voor de toekomst, want nu zij allen bij elkaar waren in dit kostelijke land, zou hij tonen wat hij kon.

De ogen blauw en groot in het bezielde gezicht, zo zag hij tot haar op.

"Dat ik je terzijde zal mogen staan," sprak zij, "en helpen waar ik kan."

De eerste dagen

Dat was wat: alle dagen zonneschijn. Alle dagen een diepblauwe lucht zonder één wolkje. Alle dagen zomerjurken aan.

We riepen het iedere morgen tot elkaar: "Mooi weer vandaag." Zelfs Moeder, die nog maar een paar woordjes Italiaans kende, moest het zeggen tot de kruidenier: "*Bel tempo oggi!*"

Onveranderd was dan het antwoord: "*Si, signora*", maar zonder intonatie van de vreugde, die Moeder zelf voelde.

Op het laatst zei ze het dan ook niet meer, ze merkte immers dat het de gewoonste zaak van de wereld was, mooi weer in Rome, die eerste maanden van onze komst. Eerst later, toen het tegen de winter liep, begonnen de mensen van de stad zelf over het weer te praten.

Tegenover ons huis waar de winkels waren, was ook de *Trattoria*, het eethuis,

daar konden we lekker eten had Vader verteld. Daar gingen we dus heen. Maar, o heden, wat waren we verwend door oma. Met brommen noch goede woorden viel er iets van de opgehoopte borden vol *macaroni* en tomaten naar binnen te krijgen.

Onze ouders zaten er verslagen bij te kijken. Vader had wel altijd een grote honger, maar twee en een half bord (Dientje deed haar best) er nog bij op te eten, dat ging toch niet, en alles te betalen en dan te laten staan, dat was toch ook te gek om van te praten.

Toen kochten we een petroleumstel met acht pitten en potten en pannen en Moeder ging aan het koken. Vader vond ook dat het wel wat anders was wat de pot in het vervolg schafte dan in het eethuis, en we aten ons allemaal dik en rond.

Maar ja, het bracht heel wat meer werk voor de huisvrouw, en boodschappen moesten er ook voor gedaan. Er waren winkels waar men andere talen sprak. Maar soms moest het toch wel in het Italiaans en dat kende je maar zo dadelijk niet, al spelde je elke avond de krant van het begin tot het eind.

Eens gingen we uit om inkopen te doen, Vader ging mee om het woord te voeren.

Wat hadden wij blonde kinderen met de blauwe ogen een bekijks onderweg, we hadden er zelf geen erg in, maar we vielen zo op, omdat de kleine Italianen immers allemaal donkere ogen hebben en zwart haar en geen kleur op de wangen.

Een vrouw zei Moeder bewonderend: "*Lei a fatto tutti questi bei bambini?*" wat zoveel betekende als "zijn al die mooie kinderen van u?"

Maar in de winkel daar lachte Vader haar uit. Er moest een veger in het huis komen, het kleed in de kamer moest eens flink geschuierd. We stapten dus met ons vijven een winkel binnen, waar men kon verwachten dat zo'n voorwerp te krijgen was.

Vader zei het woord, Moeder maakte op de grond de beweging van het vegen en de baas van de zaak zei hoofdschuddend: "*Terminato.*"

"Goedendag," zei Vader en ging de deur weer uit met ons kinderen, die hem volgden en ook zijn vrouw.

Deze mompelde: "Nu weten wij tenminste hoe zo'n ding heet."

"Hoe dan?" vroeg Vader.

"Wel toch, *terminato.*"

Och, och en dat betekende nu *uitverkocht*. Daar kon Vader haar maar mooi mee plagen.

"Ga je weer een *terminato* kopen?" heette het dan. Maar zo'n veger als